

könnyű, miután Poroszhonban az erdővédi személyzet kiképzésére elegendő alkalom nyújtatik, miről máskor szólok.

Ezen erdősegédőrök csak részben vannak állandóan alkalmazva s akkor állandó havi díjjal bírnak, részben pedig csak bizonytalan időre vannak felvéve.

A porosz-állami erdészeti tisztviselők fizetéseit és járandóságait közelebbről fogjuk ismertetni.

A növénytan terminológiája érdekében.

Írta: Dr. B o r b á s Vincze.

(Folytatás és vége.)

Ezzel egybefügg a szavak gyűjtése, a tájkiejtések feljegyzése, egyes szokatlanabb vagy ismeretlen tövű (kacuros, baraboly, becző, müge stb.) kifejezések vagy rokonai (képzései) használatának elterjedése stb.; mert bizonytalannal egy nyelv szókinceseinek nemzeti használatát ép úgy kell ismernünk, mint az állatok vagy növények földrajzi elterjedését. Nem hiszi, nem tudja az ember, mikor veszi hasznát még oly jelentéktelennek látszó szógyűjteménynek. Nem minden összegyűjtött szó alkalmazható pl. tárgyak jelölésére, de analogesetek, a nyelvtani törvényeknek (épen a növénytan terminológiájára vonatkozó) megalapításánál igen fontosak. Igen jó szolgálatot tennének az erdész urak a növény-terminológiának, ha a növények- vagy ezekre vonatkozó bármily jelentéktelen kifejezéseket a magyar vidékeken összegyűjtenék, s ha apródonként is, közrebocsátanák. A tudományos magyar nyelvészet jelen képviselője a „Nyelvőr“ szívesen közleni fogja, a hol egy sereget magam is nemsokára utnak indítok. Legcompetensebbek e tekintetben a falusi urak, kik a tiszta, romlatlan nyelvet hallják; városban ily tapasztalatokat már nem lehet szerezni.

Keressünk továbbá analogiát *) az állat- és növényvilág vagy a természet egyéb tárgyai között, vagy a növénytan körében analog esetek között, s használjuk az analog kifejezéseket. Az állattanban a gerinczesek rágó szerveit kivétel nélkül *fogaknak* nevezik; már a rovaroknál *rágonyok*, *állkapcsok* divatoznak, mintha már itt a *fog* nem lenne jó, ha nem is homolog (egyértékű) a gerinczesekével, de a czélnál fogva, a melyre szolgál, bizonynyal analog. És miről tanít a népies elnevezés? Arról, hogy az analogiát szereti követni a tárgyak megnevezésénél, tehát, hogy ez a magyar nyelvnek természete. A madárnak, lepkének, bogárnak, darázsnek *szárnya*, *lába* stb. a szarvasnak, csigának, szarvasbogárnak *szarva* van, holott ezek alakra s fejlődésre nézve igen különböznek egymástól (nem homologok), de a czélnál, a használatnál fogva analogok. Igazi lába, talpa csak az állatoknak van; az analogia nyomán *lába* van az asztalnak, *talpa* a pohárnak, *agya*, kakasa a puskának, *füle* a fazéknak, korszónak, *csecse* a korszónak, *szeme* a háznak (szemközti ház), *nyaka* a kulacsnak, *gerincze* a hegynek stb. Bőr fedi az állatok testét, a növényekét is, de már ezt szebben *felbőr*-nek, *hám*-nak stb. mondják, pedig *hámba* a lovakat szokás befogni. Mirevaló a szavakat tódozni, fódozni, mikor van rá illő, helyes kifejezésünk? Helyes az analogia szerint *fullánk* (stimulus, a csanálnál), *had* (sectio), *levélgerincz* (a levelek főere;) helytelen csírhólyagcsa (csirahólyagocska) képzése s használatánál fogva is, analogia nyomán a növények termékenyítendő sejtjét *petesejtnak* nevezzük, csírszájadék *peteszáj* helyett (micropyle), szájacsk, szájadék *szájnyílás* v. *száj helyett*; helyes *bojtos*, *mogyorós* vagy *nyalábos* gyökér, *rostos*, *gumós* gy. helyett, hogy a gyökér rostok, s az eltörpült szár, a gumóval össze ne téveszszük, (v. ö. mogyorós-bükköny (La-

*) Nem tévesztendő össze a nyelvtani analogiával.

thyrus tuberosus) *örv*, *) esembók-virágzat a próbálgatottak, a szírom *nyaka* körme (unguis) helyett (v. ö. nyakas-körte).

Segíthetünk magunkon az idegen szók lefordításával is, ha azt nyelvünk sérelme nélkül megejthetjük. Így lefordítottam a meristemát (melyből különfélét nem ismerek, v. ö. bíráló, 476. lap) *oszló szövet*-nek, Blattnarbe-t *levélszövet*-nek, (levélnyom inkább Blattspuren-ra vonatkozik, v. ö. Thomé 253. lap) aphanocyclicust: *rejtett körűnek*, s így lehet encyclicus *rendes körűnek*, Ornithogalumot *madártejnek* híni; csak vigyázzunk, nincsen-e már helyes magyaros kifejezésünk, pl. csikófog (Milchzähne), sarkantyú (a madarak kulcsontja, Gabelbein), *tőke* (Wurzelstock, Hazslinszky ur s mások után, itt is szabályozhatjuk az értelmet, mint *virágnál*), *fóksejt* (v. ö. fókedyház), mert ezeknek elsőbbséget kell adnunk: tejfog, villacsont stb. fölött. De nem sikerül a lefordítás sem mindenkor, mert maguk az idegen kifejezések sem kifogástalanul szerkesztettek minden esetben, s így a magyarban nem adnak világos értelmet, de sőt többször tévutra vezetnek. Ilyen a már említettem germen inferum és superum fordítása, a Taschenkrankheit (a zsendülő szilva lehullása), heteroeciae (a gombák vándorlása), harmatgyökér (nem tölem ered, olvastam magyarban valahol, dr. Carl ur sz. kötélgyökér), kúptermő (tobzos), födetlen magvuak, (mintha biz a tobozpikkelyek be nem fednék a fenyőfélék magvait; alakos (csukottajku), pillangós (vitorlás), láb-alaku (ölbe-fogó **) a bíráló ur), alapszövet; ***) különösen áll

*) Könyvem 88. lap. *örszemv* sajtóhiba, mely magam sem tudom, hogy került oda ily furcsa alakban; a további használatban mindenütt *örv*.

**) *Ölbefogó* (Diósz. ölbefogott) képleteskifejezés, s Diószegi magyarzatából értelmezhető (Füvészkönyv 37. lap): ölbefogó a levél, „mikor a nyél két ágra hasad s ágainak csak belső oldalán vannak levélkéik,“ mert ekkor a két ágat, mint két kiterjesztett *kart* kell képzelnünk, mely a levélkéket *karjába* (nem ölébe, mendenczetája stb.) *öleli*. Várjunk míg jobb akad.

***) *Vögyiszövet* Grundgewebe, a hová a parenchym is tartozik, szűkebb értelemben = bélszövet, hova a parenchym nem értendő. Parenchymra bíráló ur ellenére nem használható, mert a parenchym alkotta kéreg s levelek szövetét nem mondja a nép *vögynek*, hanem csak a kitolható hengerded belet.

ez a családok neveinek jelölésére. Némely család oly növényről van elnevezve, a mely nálunk nincs elterjedve, vagy kevésbé ismeretes, rá talán szavunk sincs, így természetes, hogy furcsán hangzik előttünk, még ha a rokonfajok ismereteseek, gyakoriak is. Ajánlatos ilyenkor a családot vagy rendet honi ismert növényről megnevezni. Így palkaféléknél ismeretesebb a *sás* vagy akár a *káka*, a Polygoneák közt a *sóska*, caprifoliák közt a *bodzafa*, az Araliáceák közt a *borostyán*, a Carniculaták közt az *egres*. Bajosabb a lefordítás, ha a műszó több mint két szóból áll: rostedénykötél (helyesebb rostedényszál), ezáltal születnek a rőfös szavak, ha csak nem kerüljük az összetételt: *tetön is, kerületben is nővők* (acramphibrya). Sokszor egyéb, különösen nyelvtani okok nem engedik meg a fordítást: Schliesszellen: zár sejtek (ajak sejtek), nem is csoda, hisz nyelvünk nem csizma, a német pedig nem kaptafa.

Ne rettegjünk az idegen szók felvételétől (Placenta, vernatio, parenchym, chalaza (köldökfolt), fauna, flóra, betonika, azalea, kaktus). Az idegen szók módjával használva hatályosabbá teszik a nyelvet: bizonyynyal másképp hat a *pyramis* mint gúla, *pallissádsorok* mint oszlopsorok. E mellett megteszik azt a szolgálatot, a mit a magyar, s mégis az a jó oldaluk van, hogy velök nem csempészünk be nyelvünkbe új törvényeket, de egy rosszul képzett, már példa újabb ragadós rontásokra, s a kóros utódok a nyelvet egészen kivetkőztetik ősi típusából. Kinek jutna eszébe a *rózsát*, *liliomot* vagy *kávét* magyarosítani, ki hallhatja komolyan *dörösz* (kréta), *fősz* (gyps) szavakat? vagy próbálja meg a *pázsit* szó ellensége, *Illés ur* az *asztal* vagy *ablak* helyébe ujat alkotni. Teljes jogtalanság is lenne a már régen, az egész országban általában ismert és használt szókat azon jogoktól megfosztani, melylyel őseink felruházták (pázsit, bazsalikom, rezeda, cyclus, repeze, sás, ribizke, rozmaring, tulipánt), melyek magyaros hangzása ellen nincs

semmi kifogásunk, így, hogy honnan kerültek a nyelvbe, nem is keressük. El kell fogadnunk a latin genusneveket, ha nincs szabályosan képzett vagy tőzsgyökeres kifejezésünk, különösen a tulajdonnevek után alkotottakat: Kitaibeliae, Sternbergiae, Molcolmiae, Kochia. Vajjon melyiket nehezebb megtanulni: kajmaesort v. Pedicularist, kacsanyakot v. Ajugát, magiszákot v. Asperugot? Melyik mond többet: Androsace v. müköcs, Asperula v. müge? Másképp áll a dolog, ha van kész, illő kifejezésünk, s a mindennapi idegen szó sérti a fület (bugdet, geszt = fakeménye; galaj = ragadvány; gerely (Geranium) = gémorr; hibik = varjumák, királydinnye; borbolya (Berberis) = sós-kafa; takta (Actaea) = békabogyó, triandri = három hímes, holott a gyakorlat itt is ellenkezőt mutat: növényzöld h. mindig chlorophyll járja, spóra spóra, a legelő paskom marad, akármily magyar kifejezést gyártsunk is rá. A nép az átvett latin neveket idomitotta, a mint könnyebben esett neki kimondani: zsálya (Salvia) izzop, sáfrány, s ezt tanulmányozva bizonyos törvényszerűségekre bukkanunk. Mi, kik a latin neveket nem visszük át a nép nyelvébe, nem segítünk egy cseppet sem magunkon, ha a latin genusneveket magyarosítjuk, kivált, midőn nem ismerjük azon törvényeket, a melyek szerint a magyarosítás helyes. Midőn tehát Myosurus mellett mizurát, Trollius m. torolyát, Herminium m. minkát, Salureia m. szatorját, Chaiturus m. kajtárt, Selaginella m. szelágócskát, Cynosurus m. cincort készitünk, csak a lomot, csak a magunk-magunk dolgát szaporitjuk.

Ha egy szó nem elég a tárgy jellemző sajátosságainak kifejezésére, használjunk kettőt, hármát; az nem szabály nyelvünkben, hogy a műszó egy szót képezzen, sőt a nép nyelve, melytől a műnyelvnek sem szabad nagyon eltérni az ellenkezőt bizonyítja: sári virág (Caltha palustris), kék liliom (Iris germanica) vízi tők. Mire valók a jelzők és birtokviszony, a kiegészítő és határozó? *Leydeni palaczk*, *Volta-féle oszlop* is mű-

szavak, s a tapasztalás igazolja, hogy nem lehet, nem követjük mindenkor az összetételt; nyitva és zárva termők, edényes virágtalanok, leveles mohok stb.

Nem akarom a szép tudomány, a scientia amabilis leple alatt magam se az erkölestelenséget terjeszteni; minden esetre ügyelnünk kell, hogy az illem s morál ellen semmi tekintetben se vétsünk, s nyugott lehet a bíráló ur (478. lap), hogy Gönczi stb. erre vonatkozó okoskodásait igen is olvastam, de nem vagyok szenteskedő sem, hogy akármely álszemérmeskedés előtt kalapot emeljek. A morál tisztelete indította Diószegit, hogy *pap monyát* (Melius) *páponyára* (Physalis) változtassa, azért mondjuk a Beerendrecket aestheticusan *medveczukornak* (Glycyrrhiza), azért nem nevezem az orchideák páros gumóit *heregumónak*, holott a népies *embertökü fü* elnevezés szerint ez volna a leghelyesebb. De furesa, midőn fennen hirdetik, hogy az általam is (Diószegi s tanárium után) használt *hím* és *anya* szókkal illemsértők ne legyünk, *magok*, a bíráló ur is (474. lap) meghagyják a *két ágyi, ágyas, himszál, himnős, lóhere* kifejezéseket, s feltárják leplezetlenül a *termékenyülés* folyamatát. Bocsanat, *hím* és *anya* (v. ö. anya-egyház) *egymás ellenébe nem állítva, s egymásra vonatkoztatás nélkül* ép úgy nem sérti az illemet sem a morált, mint apa és anya, mint jércze és kakas, de igen is sérti a kétágyi, ágyas, melyek nem egyszerű tárgyat, hanem egymás közti viszonyt jelentenek. Hát a *lóhere* mily rút szó, — mondják talán e moralisták — pedig mily gyakran találjuk *imakönyvekben a négyágu lóherét!* Ha meg a termékenyülés, a pázás folyamatát leírják az erkölestanitók, szebb, takargatóbb kifejezések is oda visznek, a hova a *hím* és *anya*; s hiába, e pontnál kivagyunk téve azon eshetőségnek, hogy ártatlan leánykánk megkérdezheti tőlünk is, mit tesz az annyi-szor hallott hermaphrodit szó, vagy mi az *ökör* a tehén és bika mellett. De legyünk igazságosak, tekintsünk az életbe,

tekintsünk be a varróleányok czellájába. Mindenki ismeri házi állataink kétneműségét, külön megnevezzük a jerkét és kant erkölcsi sérelem nélkül, s az állatország elemi oktatásánál mindjárt megkülönböztetjük a hímet és nőtényt (ugy hiszem a nőiskolákban is), s a kisasszonykák pirulás nélkül kérdik egymástól vagy másoktól, jerke vagy bak, párizik-e már kanári madarad? A varrónők a *két különemű kapcsolatot jerke és bak* nevekkal kérik egymástól, a gazdasszonyok a burgonyát heréltetik stb. stb. — Aztán ki vitázza el, hogy az összetételre oly alkalmas *hím* (stamen) a hímezni, hímes tojásgyöke? S ha egy kicsit erőltetem is még hozzá a dolgot, vajjon a hím csakugyan nem hímezi-e ki a szirmokat, egy kaktusznál, rózsánál. Én, a mint fordításomban ugyan-e kifejezést használom 4 év óta az iskolában, leánykát is oktattam, s vonatkozás nélkül távolról sem jöttek tanítványaim oly gondolatokra, mint az álszemérmeskedők hiszik. Még Horváth István s Bugát-féle származtatással talán az *anya* védelmére is fölkelhetnék, de minék, ott van a remegőnek a *termő*, melyet most magam is egyedül használok, mert tapasztaltam, hogy két szó egy fogalomra elemi oktatásnál némi zavart okoz. De Thomé növénytana felnőtt ifjaknak való; a falgymnásium vagy reáltanulók, pláne erdész-növendékek előtt nem lehet eltítkolni a termékenyülés menetelét, mert máskép a mag képződését, a széles értelemben vett *termés* föltételeit nem tudják, s itt a kifejezések semmit sem szépítenek. Jó, nevelt ifjak komoly előadás mellett vagy egyszerű, physicali tüneményt látnak, vagy felfogják a dolgot a maga lényegében, s ezzel ép ugy nem rontottuk meg, mint a romlottakat meg nem javítottuk. Más részről a növényterminologia csupa hasonlat (szíves, lándsás, szárnyas-levél), a mit meg is szükség magyaráznunk. Csak egy lépéssel megyünk tovább a felsőbb oktatásnál a természet vagy élet tárgyairól, midőn a *nős, özvegy, nősözvegy* kifejezéseket az emberi élet-

ből vett képpel magyarázzuk. Teremtsen valaki helyettök jobbat, szívesen feladjuk.

Végre, ha két szavunk van egy fogalomra, a ma ismer-tebbiket, helyesebbet, aestheticusabbikat választjuk: sóska (lórom), hársfa (szódok), levél töve (hónalja), nyeletlen (ülő) levél, tapló (likgomba), levélszárny vagy sallang (czimpa), kopasz, meztelen (csupasz!) párta (bokréta), gödör (petty*), hállós, fogas sejt (recés, lépcsős**), kéregpara (börpara, v. ö. kéreghaj, azaz a fákról lehámló vagy lehasgatott kéregtáblák), váltakozó (válto-gató), elágazás, virágszál (tökocsán), csipdelkés (kaczuros), veszszőzés (dugványozás, mert a műtét nincs befolyással a tárgy nevére, ilyen ásványtan, bontsztan is: bont + sz + ol), termény-rajz (természetrajz, mert ez sem több, sem kevesebb mint ter-mészettan; a természettant (tüneménytan) ép úgy rajzolják, mint a terményeket tanítjuk). Ide csatolom legvégül a rügy-és bimbóra nézve a bíráló urnak észrevételemet. „*A rügy nem lehetvén (!) bimbó*“ (477. lap), nem tudom, mit ért Illés ur rügy és bimbó alatt. Homologiát tekintve rügy=bimbó, azaz fiatal levelek boruléka; analogice különböznek: amabból levél, emeből virág, gyümölcs fejlődik. Termő bimbó ellen tehát nem lehet más kifogás, minthogy a „*termő*“ *henye jelző*, mert normalis körülmények közt minden bimbóból (a teljes virágok-és vegyfajoktól stb. eltekintve) termésnek kell kifejlődni. Hogy e jelzöt mégis meghagytam, oka a szöveg szörszálhasogató különböztetése (virágzás és virág rügye), melyet megrövidíteni nem akartam.

* Jurányi tanár ur gödörkékek (helyesebb: gödröcskék) nevezi, én csak a kicsinyítő képzőtől fosztottam meg, mert aprósejteken mély gödröket úgy sem gondolunk. *Gödör* pettynél annyiban helyesebb, mert a valóságra, nem a látszatra vonatkozik.

** Recést nem mindenütt ismerik, hállóst mindenütt. Lépcsősnél is jobb fogas, mert a valóságnak s látszatnak is hamarabb megfelel, német szaga sines. A sejtek — inkább edények — hosszában egymás fölött álló vékonyabb helyei a sejtfalnak (oldalvást nyúlt gödrök) inkább a létre, kerék fogaihoz vagy egy (ruha-akasztó) fogashoz hasonlítanak, mint a kanyargó lépcsőhöz (v. ö. fogas kerék).